

MƏHƏMMƏD ƏMİN RƏSULZADƏ AFORİZMLƏRİNİN ÜSLUBİ
XÜSUSİYYƏTLƏRİ
XÜLASƏ

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə xalqın ictimai, siyasi, elmi, ədəbi və mədəni dünyagörüşünün formalaşmasında və təşəkkülündə misilsiz xidmətlər göstərmişdir. Məqalədə M.Əminin aforizmlərinin əhəmiyyətliyi təhlil edilir. Elmi-pedaqoji baxışlarının kökündə millilik, varislik, xalqlıq, müasirlik duran M.Ə.Rəsulzadə bu günkü təhsil quruculuğunda böyük əhəmiyyət kəsb edən vətəndaş-şəxsiyyət konsepsiyasını yaratmışdır.

Açar sözlər: Azərbaycan, lider, dil, aforizm, Vətən

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin “Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin 140 illiyinin qeyd edilməsi haqqında” 30 dekabr 2023-cü il tarixli Sərəncam imzalayıb. Bu sənəd Azərbaycan dövlətinin öz keçmişinə sayğı və rəğbətini ifadəsidir.

Ölkə rəhbərinin Sərəncamında da qeyd olunduğu kimi, Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin dövrün salnaməsinə çevrilən parlaq publisistik, siyasi, ədəbi-tənqidi və elmi irsi Azərbaycanın ictimai fikir tarixində xüsusi yer tutur. Uzun illər ərzində mühacirətdə də o, müstəqil Azərbaycan arzusu ilə yaşayıb və mübarizə aparıb.

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə xalqın ictimai, siyasi, elmi, ədəbi və mədəni dünyagörüşünün formalaşmasında və təşəkkülündə misilsiz xidmətlər göstərmişdir. Bununla belə o həm də şair, nasir, tənqidçi, nəzəriyyəçi, redaktor, publisist, araşdırmaçı, filosof, mədəniyyətşünas kimi çoxşaxəli fəaliyyətlə məşğul olub.

Rəsulzadə gənclik illərindən ömrünün sonunadək dövrünün çağdaş bilgilərini, nəzəri yanaşmalarını öyrənərək sonradan bir çox müstəvidə tətbiq edib. Son dövrlər aforizmlər müstəqil ədəbi janra çevrilmiş və az da olsa ayrı-ayrı ədiblərimizin aforizmlərindən ibarət kitabları nəşr olunur.

Aforizm sözü qısa kəlam, ümumiləşdirilmiş, bitkin, dərin mənalı fikir, hikmətli söz deməkdir. Aforizmlər böyük fəlsəfi təlimlərin nəticələri, xülasələri kimi, yaddaşlarda daha çox qalmaq imkanı olan fikir kimi qiymətləndirilir. Bu baxımdan aforizmlər istər qədim dövrdə, istərsə də müasir zamanda diqqət çəkmiş, dillər əzbəri olmuş, xalqın söz yaddaşına əbədi olaraq həkk edilmişdir. Əsərləri aforizmlərlə zəngin olan görkəmli şəxsiyyətlərdən biri də Məhəmməd Əmin Rəsulzadədir. Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin yaradıcılıq yolu maraqlı və genişdir, əhatəlidir, çoxcəhətlidir.

*AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Türk dilləri şöbəsi, aparıcı elmi işçi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. Email: taranaelm@mail.ru

Aforizmlərlə zəngin bu söz xəzinsəində, demək olar ki, həyatın bütün sahələrinə aid müdrik sözləri verilib. Ədibin kəlamları içərisində insan, şəxsiyyət, cəmiyyət, azadlıq, millət, dil, tərcüməçilik, ədalət, mənəviyyət, bəşər mədəniyyəti və s. mövzularda həyat təcrübəsindən süzülüb gələn hikmətli düşüncələr, orijinal baxış tərzini yer alıb.

“Bir kərə yüksələn bayraq ,bir daha enməz” deyərkən M.Ə.Rəsulzadə istiqlal düşüncəsini nəzərdə tuturdu. Onun 1920-ci ildən sonrakı bütün fəaliyyəti ondan ibarət oldu ki, mühacirətdə istiqlal işığını sönməyə qoymadı. Ürəklərdə, düşüncələrdə dalğalanmaqda davam edən bayrağın var olmasını təmin etdi. Ona görə də Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin adı hər zaman yaddaşlarda yaşayacaq.

XX yüzilliyin əvvəlində Azərbaycan istiqlal düşüncəsinin yüksəlişinin əsas təməlçilərindən biri olan M.Ə.Rəsulzadə həm də bu istiqlal düşüncəsinin siyasi irsini yaratdı. Onun cildlərlə əsərləri Azərbaycanda, Türkiyədə nəşr olunub. M.Ə.Rəsulzadənin parlaq publisistik, siyasi, ədəbi-tənqidi və elmi irsi zaman keçdikcə də yaşayacaq.

Ana dili hər bir xalqın varlığı, kimliyi və özünütəsdiqinin ən başlıca göstəricisidir. Doğma dilimizin qorunması, saflığı və inkişafı uğrunda mübarizədə M.Ə.Rəsulzadənin misilsiz xidmətləri olmuşdur. Milli intibahın və milli vicdanın varlığını dildə görən M.Ə.Rəsulzadə əcnəbi sözlərin yerli-yersiz dilə gətirilməsinin əleyhinə idi. Onun fikrincə, bu, ana dilinin özünü belə “xarab edir”.

Ana dilini bilmək “Öz dilini bilməyib də sırf başqa bir dildə ziyalılışan və təkəllüm (danışmaq, söyləmək) edənlər, bir dərəcəyədək gülünc olurlar. Mənsub olduqları mühitə mərbutiyyətləri (bağlılıq) az qalır. Bir mühitdən uzaqlaşıyor, digər mühitə də tənqidi iltihaq (birləşmə) edəmiyorlar”.

M.Ə.Rəsulzadənin yaradıcılığında əlifba məsələsi də geniş yer alırdı. Bu barədə də böyük mütəfəkkirin orijinal fikir və düşüncələri vardı. O, “...bir dildə danışan, digər dildə isə yazan bir xalq” olmağımızdan dərin təəssüf hissi keçirirdi. “İqbal” qəzetinin 20 oktyabr 1913-cü il tarixli sayında dərc olunmuş “Əlifba bayramı” adlı məqaləsində müəllif hunlardan başlayan və miladın VIII əsrində Orxon-Yenisey abidələrindəki formaları alan türk əlifbasından fəxrlə bəhs edir, VII-VIII əsrlərdən sonrakı dövrü nəzərdə tutaraq təəssüflə yazırdı: “Bizim tam milli olaraq əlifbamız yoxdur. ...Ərəb əlifbasından müstəfid olurduq (faydalanırdıq)”.

Ədəbiyyat haqqında fikirlərində ədib yazır: “Ədəbiyyat rəhbərdir. Rəhbərin nöqsanı həqiqət yolunu tutanların nöqsanına mövcib (lazımınca) olur. Buna görə də mütəməddin (mədəniləşmiş) millətlərdə ədəbiyyat həyatın bütün vəqəələrini(əhvalat,hadisə) tənqid etdiyi kimi özünü də tənqid edir. Çünki, özü də həyatın bir vəqəəsidir. İnsanlara tənqidi-nəfs öyrədən ədəbiyyat özünü tənqid etməsə idi alimi-biəməl məqamında qalan idi”.

Azərbaycançılığın nəzəri əsasları M.Ə.Rəsulzadənin yaradıcılığında özünəməxsus yer tutur. O "Azərbaycan Cümhuriyyəti" əsərində Azərbaycan məfkurəsinin əsaslarını daha da inkişaf etdirərək göstərirdi ki, azərbaycanlılar milliyyət etibarilə türk, din etibarilə İslam, mədəniyyət etibarilə şərqlidir.

M.Ə.Rəsulzadə - Azərbaycançılıq nədir? - sualına belə cavab verirdi: “Azərbaycançılıq demək, istiqlalçılıq deməkdir. Elə bir istiqlalçılıq ki, tarixin ən böyük müəssisəsi olan milliyyətin dövlət olması məqsədlə müzəffər yürüşü deməkdir. Azərbaycançılıq demək, böyük türk irqinə mənsub bir millətin istiqlalını qazanması üçün başlatdığı şanlı bir mücadilə deməkdir. Azərbaycançılıq, eyni zamanda, bir hüriyyət və mədəniyyət hərəkatıdır ki, onun ən bariz siması xalqçılıq və milli hakimiyyət əsasına bağlıdır”.

M.Əminin yaradıcılığında xalqa, elinə-obasına vurğunluq tərbiyə edən, doğma vətəninin hər qarışını, torpağını-daşını sevməyi təbliğ edən aforizmlər çoxdur.

Vətənə, doğma yurda məhəbbət, humanizm, həmrəylik, sadəlik, əməksevərlik və s. bu kimi müsbət əxlaqi keyfiyyətlər M.Ə.Rəsulzadə yaradıcılığında yüksək şəkildə ifadə edilmişdir. O, fikirlərinin təsir gücünü artırmaq üçün xalq yaradıcılığından faydalanmışdır. Ədib özünün yaratdığı aforizmlərlə xalqdan gələn deyimləri, hikmətli kəlamları yeni biçim və formada yenidən xalqa qaytarmış, dillər əzbəri edərək, gələcək nəsillərə çatdırmağı özünə borc bilməmişdir. Sadə xalq dili ilə ifadə edərək, öz üslubuna uyğun şəkildə yazıb “Vətən yolunda ölmək var, dönmək yoxdur!” fikridir.

M.Ə.Rəsulzadə Azərbaycan türklərinin ictimai-siyasi, mənəvi həyatında islam dininin rolunu çox yüksək qiymətləndirmiş, böyük məharətlə dövlətlə dinin ayrılıqda yerini və rolunu göstərə bilməmişdir. O, Azərbaycan türklərinin dini fanatizimdən, xürafatdan uzaq olması üçün “Din “Hər nə qədər dildən sonra gələn bir amil isə də bəzi şərait daxilində ondan daha müəssir bir qüvvət şəklini də ala bilir, ümumi bir dil nə qədər dil əhlində ümumi bəzi xislətlər və ideallar tovlid (doğma,vücuda gətirmə) ediyorsa ümumi bir dinə malik olmaq dəxi o dərəcədə böyük bir təsir icra edə bilər. Müxtəlif din və məzhəblərə malik olan bir dil sahiblərinin milliyyət olaraq vahid mədəni bir kütlə vücuda gətirmələri müşkül olduğu halda, bir din və bir dilə malik olanlarca bu müşkülət mütəvəssit (vasitəçi) deyildir,islam dinin əsl mahiyyətini bilməyin vacibliyini irəli sürmüşdür”.

Məhəmməd Əmin cənubi Azərbaycan türklərinin dözülməz həyatını,bütün hüquq və azadlıqdan məhrum olunmasını ilk dəfə olaraq qələmə almış, bunun tarixi, fəlsəfi, siyasi, iqtisadi səbəblərini açıqlamışdır. O, həmçinin tək-cə İrən türklərinin deyil, bütün İrən xalqlarının həyatında mühüm rol oynayan demokratik mətbuatın banilərindən biridir. “Təbriz İrən inqilabının atəşlər yağdıran bir mənbəyi idi. Azəri türklərindən təşəkkül edən hüriyyət mücahidləri bütün İrən zülmət pərəstanına qarşı mərdanə köks gərmiş, dayanmışdır. İrənin ənvar və niyazisi Səttar xan ilə Bağır xanın komandası altında Təbrizin on bir aylıq bir mühasirəyə qarşı göstərdiyi qəhrəmanlıqların öylə şanslı səhifələri vardır ki, bu bahadır türklərin iranlılar arasında “övladı-qəyuri Azərbaycan” – deməyə təməyyüz(fərqlənmə) etmələri pək haqlıdır”.

M.Ə.Rəsulzadənin elmi-pedaqoji fikirləri bu günümüdə, sabahımıza yol göstərməkdədir. Azərbaycan ictimai-siyasi tarixinin görkəmli şəxsiyyətlərindən olan Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, eyni zamanda pedaqoji fikir tariximizdə də ən

layiqli yerlərdən birini tutan nəzəriyyəçidir. Elmi-pedaqoji baxışlarının kökündə millilik, varislik, xəlqilik, müasirlik duran M.Ə.Rəsulzadə bu günkü təhsil quruculuğunda böyük əhəmiyyət kəsb edən vətəndaş-şəxsiyyət konsepsiyasını yaratmışdı.

Müəllimlər haqqında “Hər bir camaat üçün hər bir tayfa və millət üçün mədəni bir əhəmiyyəti olan milli ibtidai məktəblərin idarəsi və tədrisini öylə bir surətə qoymağa çalışın ki, oralardan çıxan mütəəllimün haman kəsb elədiyi elmlər bərəkətindən zəmanəmizdə mövcud üsuli-məişətdən bəhrədar ola bilsin. Çalışın ki, camaat məktəblərini aldığı ada layiq edəsiniz! Çalışın ki, camaatı təhlükəyə salan bəzi hissiyyat, onu qəflətdə saxlayan mövhumat və bunlara meydan açan üsuli-tədris və təlim bilmərrə məktəblərdən qovulsun!”. [Yaqublu:2013, s. 380]

M.Ə.Rəsulzadənin böyük uzaqgörənliklə yazdıqlarını bizim nəsil 70-ci illərin məktəblərində yaşadı və gördü. Millət onun “Milli dirilik” məqaləsində təsvir etdiyi kimi neçə-neçə “öylə gözəl bir cavanı itirdiyinə görə mütəəssir oldu, fəqət o gənc də öz millətindən ayrıldığı üçün bədbəxt olub qaldı”. “Uşaqlarımızı haman öz ruhumuzda tərbiyə etməliyik” yazan Rəsulzadə tərbiyədə şəxsi nümunəni örnək göstərirdi. Məhz onun həyatı, Vətən əxlaqı milyonlarla insana örnək oldu və örnək olmaqda davam edir. Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin ideoloji-nəzəri baxışları sistemində mətbuat məsələsi xüsusi yer tutur. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə qəzetə, mətbuata böyük dəyər verirdi. Bu barədə o, “Bizim məramımız” məqaləsində yazırdı: “*Qəzet millətin danışan dilidir. Bir millətin ki, qəzeti yoxdur, elə bil ki, o millətin dili yoxdur. Vətən dərdlərinə mətbuat dərman olur. İstibdadın yurd-yuvasını qəzetlər dağıdıb və dağıdır. Qəzet həmişəlik qaravuldadır (gözətçilikdədir), qoymur ki, ölkənin inkişaf yolu bağlansın*”.

O dövrdə mətbuat vüsət alır, inkişaf edir, ictimai-siyasi fikrin təşəkkülünə təkan verirdi. Mətbuata maraq həm də milli mənləyin dərk edilməsində onun mühüm əhəmiyyətə malik olması ilə bağlı idi.

Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin parlaq publisistik, siyasi, ədəbi-tənqidi və elmi irsi Azərbaycanın ictimai fikir tarixində xüsusi yer tutur. Uzun illər ərzində mühacirətdə də o, müstəqil Azərbaycan arzusu ilə yaşayıb və mübarizə aparıb.

ƏDƏBİYYAT

1. Yaqublu N.Q. (2013) Məhəmməd Əmin Rəsulzadə ensiklopediyası. Bakı, 442 s.

**STYLISTIC FEATURES OF MUHAMMAD AMIN RASULZADE'S APHORISMS
SUMMARY**

Muhammad Amin Rasulzadeh rendered unparalleled services in the formation and formation of the public, political, scientific, literary and cultural outlook of the people. The article analyzes the significance of M. Amin's aphorisms. M.A. Rasulzadeh, whose scientific-pedagogical views are based on nationality, inheritance, nationalism, and modernity, created the concept of citizen-personality, which is of great importance in the construction of education today.

Key words: *Azerbaijan, leader, language, aphorism, Motherland*

**СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АФОРИЗМОВ МУХАММАДА АМИ-
НА РАСУЛЗАДЕ
РЕЗЮМЕ**

Мухаммад Амин Расулзаде оказал беспрецедентные заслуги в формировании и формировании общественного, политического, научного, литературного и культурного мировоззрения народа. В статье анализируется значение афоризмов М. Амина. М.А.Расулзаде, чьи научно-педагогические взгляды основаны на народности, наследственности, национализме и современности, создал концепцию гражданина-личности, имеющую сегодня большое значение в построении образования.

Ключевые слова: *Азербайджан, лидер, язык, афоризм, Родина.*